

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

НИКИФОРОВА ЛІЛІА АНАТОЛІВНА

УДК 378+370.113+158.6+613.7+370.15

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Осипова Тетяна Юрївна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
професор кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук
Кучай Олександр Володимирович,
Інститут доуніверситетської підготовки
Національного авіаційного університету,
заступник директора;

кандидат педагогічних наук
Чепелюк Анна Вікторівна,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
старший викладач кафедри спортивних
дисциплін і туризму.

Захист дисертації відбудеться «06» червня 2017 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопорто-франківська, 36.

Автореферат розіслано «29» квітня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Модернізація вищої школи в Україні стимулює пошук нових підходів до професійної підготовки студентів, зокрема до формування професійної культури майбутніх фахівців, що передбачає побудову навчально-виховного процесу на засадах гуманізації, гуманітаризації та збереження надбань національної і світової культури, про що наголошено в державних документах (Закони України «Про вищу освіту», «Про фізичну культуру і спорт», Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту, Концепція «Здоров'я нації через освіту» тощо). Вимоги, висвітлені в зазначених документах, набувають особливого значення в підготовці майбутніх учителів фізичного виховання, оскільки зміст їхньої професійної діяльності спрямований насамперед на фізичний розвиток, оздоровлення дітей і молоді, виховання гармонійно розвиненої особистості. У зв'язку з цим, виникає необхідність оволодіння майбутнім фахівцем високою професійною культурою, що визначається як вищий ступінь відповідності рівня розвитку особистості та професійної підготовленості майбутніх учителів фізичного виховання до педагогічної діяльності. Формування професійної культури передбачає розвиток у студентів самосвідомості, самостійності, почуття самоповаги, вміння приймати рішення і нести відповідальність за свої дії і вчинки.

Нові підходи щодо фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання вимагають усвідомлення ними залежності здорового способу життя молодого покоління від сформованих особистісних якостей студентів, їхньої професійної культури. Це зумовлює необхідність перегляду пріоритетів у системі професійної підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання, де поряд із набуттям необхідних фахових знань, умінь і навичок набуває значущості професійна культура майбутнього фахівця в галузі фізичного виховання.

Професійну культуру майбутніх фахівців досліджено в різних напрямках: формування особистості вчителя як суб'єкта діяльності, цілісності його професійно-педагогічної підготовки (І. Богданова, А. Богуш, В. Бондар, І. Зязюн, Е. Карпова, В. Кравець, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, С. Сисоєва, М. Сметанський, Р. Хмелюк та ін.), інноваційні технології формування професійної культури майбутнього вчителя (Т. Бутенко, В. Вілков, В. Гриньова, І. Зязюн, В. Кан-Калік, Т. Осипова, С. Мельничук, О. Мудрик, І. Пальшкова та ін.).

Проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання досліджували такі науковці, як Г. Бабушкін, А. Бурханов, Е. Вільчковський, Г. Генсерук, Л. Демінська, А. Ємець, В. Корецький, А. Конох, П. Красавцев, А. Кузьмін, О. Петунін, І. Струнін, Л. Сущенко, Б. Шиян, В. Шмельов та ін. Розроблено моделі підготовки фахівців фізичного виховання (В. Видрін, Г. Жигадло, Л. Іванова, В. Маслов, А. Міненко, С. Собко та ін.), досліджено формування особистості студентів факультетів фізичного виховання (Н. Зубанова, І. Кобер, М. Кошман, А. Кочетов, О. Кучай, М. Кричвалуший, Г. Ложкін, В. Петров, М. Прохорова, А. Чепелюк, А. Цьось та

ін.), технології підвищення якості знань студентів інститутів фізичної культури (Л. Волков, А. Львова, Д. Матушак, В. Сургучев, В. Шестеріна та ін.), формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури (М. Данилко, А. Деркач, Н. Лупандіна, В. Наумчук, Г. Презлята, В. Сластьонін, В. Чічкін та ін.).

Водночас аналіз теорії і практики фізичного виховання в сучасних ВНЗ засвідчив наявність низки суперечностей у підготовці майбутніх учителів фізичного виховання, зокрема між: необхідністю підвищення ефективності процесу формування загальної та професійної культури майбутнього вчителя фізичного виховання і недостатньою теоретичною та методичною розробленістю цієї проблеми; потенційними можливостями формування в майбутніх учителів фізичного виховання професійної культури в умовах їхнього навчання у вищій школі та її практичною реалізацією; необхідністю врахування специфіки формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання і відсутністю системи методів, прийомів і засобів, що цілеспрямовано впливали б на цей процес.

Отже, теоретична і практична актуальність проблеми та необхідність розв'язання окреслених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до наукової теми кафедри педагогіки «Інтегративні технології формування і розвитку особистісних та професійних якостей фахівців» (№ 0110U002179), що входить до плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему дисертації затверджено вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 6 від 28 січня 2008 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 8 від 28 жовтня 2008 р.).

Мета дослідження – науково обґрунтувати й апробувати педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки.

Відповідно до поставленої мети дослідження було визначено такі **завдання**:

1. Науково обґрунтувати сутність і структуру феномена «професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання»; уточнити поняття «професійна культура вчителя», «педагогічні умови».

2. Виявити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

3. Визначити й науково обґрунтувати педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки.

4. Розробити й апробувати модель і експериментальну методику формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в

процесі фахової підготовки.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання.

Предмет дослідження – зміст і методика формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання

Гіпотеза дослідження: формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: спрямованість змісту нормативних дисциплін у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання на формування у них професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, зорієнтованими на формування професійної культури; залучення майбутніх учителів фізичного виховання до активної позааудиторної спортивно-ігрової діяльності, спрямованої на формування їхньої професійної культури.

Методи дослідження: для розв'язання завдань, перевірки гіпотези дослідження використано теоретичні методи: аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури для порівняння й зіставлення різних підходів до обраної проблеми; синтез емпіричного матеріалу, його класифікація й узагальнення з метою визначення стану і теоретичного обґрунтування проблеми формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання та визначення педагогічних умов, що сприятимуть зазначеному процесу; узагальнення передового педагогічного досвіду та методи емпіричного дослідження (спостереження, анкетування, бесіди, опитування, самооцінка, психологічні методики, тести, питальники тощо) для розроблення і перевірки експериментальної методики формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і прикінцевий етапи) з метою перевірки дієвості моделі формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання; кількісний та якісний аналіз результатів дослідження з використанням методів математичної статистики застосовано для визначення ефективності експериментальної методики формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки.

База дослідження. Дослідно-експериментальну роботу здійснено на базі

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Експериментальним дослідженням було охоплено 250 майбутніх учителів фізичного виховання.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки (спрямованість змісту нормативних дисциплін у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання на формування у них професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, зорієнтованими на формування професійної культури; залучення майбутніх учителів фізичного виховання до активної позааудиторної спортивно-ігрової діяльності, спрямованої на формування їхньої професійної культури); визначено сутність і структуру феномена «професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання»; схарактеризовано компоненти (мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-праксеологічний, особистісно-поведінковий, рефлексивно-корекційний), критерії (настановно-ціннісний, знаннево-діяльнісний, індивідуально-спонукальний, аналітико-регулятивний) з відповідними показниками, рівні сформованості (високий, достатній, задовільний, низький) досліджуваного конструкту; розроблено модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки (теоретико-збагачувальний, практико-зорієнтований, самостійно-діяльнісний етапи); уточнено поняття «професійна культура вчителя», «педагогічні умови». Подальшого розвитку набула методика фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що розроблено й експериментально апробовано діагностувальну й експериментальну методики формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання; модуль «Основи формування професійної культури майбутнього вчителя фізичного виховання» в межах навчальної дисципліни «Педагогіка». Матеріали дослідження (тренінги, рольові і ділові ігри тощо) можуть використовуватись у вищих педагогічних навчальних закладах під час викладання фахових і психолого-педагогічних дисциплін, у системі післядипломної педагогічної освіти. Основні висновки дисертації можуть бути рекомендовані для широкого кола вчителів, студентів, магістрантів для написання курсових, дипломних і магістерських робіт; викладачів вищої школи, аспірантів у ході підготовки наукових статей, підручників, методичних рекомендацій тощо.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (акт про впровадження № 2197/19 від 23.09.16 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка впровадження № 1458 від 14.09.2016 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка про впровадження № 57-47/1130 від 19.10.2016 р.), Полтавського національного педагогічного

університету імені В. Г. Короленка (довідка про впровадження № 4810/01-55/02 від 20.09.2016 р.).

Достовірність результатів дослідження забезпечено методологічним положенням про цілісність особистості, опорою на результати психолого-педагогічної науки, доцільним поєднанням комплексу теоретичних та емпіричних методів дослідження, адекватних його меті, завданням, предмету і гіпотезі; порівняльним аналізом даних, одержаних унаслідок використання різноманітних методів дослідження, що мають репрезентативний характер.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і результати дослідження викладено на I Міжнародному форумі «Личность в едином образовательном пространстве» (Запоріжжя, 2010); міжнародних: «Сучасні тенденції у педагогічній науці України та Ізраїлю: шлях до інтеграції» (Одеса, 2010), «Психологічні, педагогічні та медико-біологічні аспекти фізичного виховання і спорту» (Одеса, 2011, 2014, 2016); всеукраїнських: «Проблеми реабілітації» (Одеса, 2008), «Розвиток наукових досліджень» (Полтава, 2008, 2009) «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 2009), «Досягнення соціально-гуманітарних наук у сучасній Україні» (Запоріжжя, 2012), «Досягнення соціально-гуманітарних наук у сучасній Україні» (Сімферополь-Дніпропетровськ, 2013) науково-практичних конференціях.

Основні результати дослідження викладено у 17 одноосібних публікаціях автора, із них 5 статей у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому електронному періодичному виданні, 10 – апробаційного характеру, 1 – додатково відображає матеріали дисертації.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст дисертаційної роботи викладено на 180 сторінках. Робота містить 13 таблиць, 8 рисунків, що займають 2 сторінки основного тексту. 18 додатків викладено на 69 сторінках. Список використаних джерел містить 267 найменувань (із них 10 іноземною мовою). Повний обсяг дисертації – 280 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання, схарактеризовано методи роботи, розкрито наукову новизну, практичну значущість дисертації, подано відомості щодо апробації та впровадження одержаних результатів, загальну кількість публікацій, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретичні засади формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання**» проаналізовано стан дослідження проблеми формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, уточнено зміст поняття «професійна культура вчителя», визначено сутність і структуру феномена «професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання», обґрунтовано педагогічні умови, позиціоновано модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки.

Розуміння вчителя як суб'єкта культури зумовлює визнання його здатності до ініціювання й реалізації культурно детермінованих професійних дій на підставі власного цілепокладання і вибору. З огляду на це, професійну підготовку майбутніх учителів розглядають як педагогічно організований процес засвоєння студентами загальнокультурного досвіду людства, що виступає суттєвим чинником формування професійної культури фахівців (Л. Демінська, О. Кучай, А. Чепелюк, О. Шевнюк); її результат – сукупність культурологічних знань, умінь і навичок, що уможлиблює залучення студентів до культурнодетермінованого вирішення завдань професійної діяльності (О. Гауряк, Є. Захаріна); систему навчання, виховання й розвитку особистості майбутнього вчителя у взаємозв'язку нормативних дисциплін і позааудиторної роботи, спрямованих на розвиток педагогічної діяльності студентів (А. Акусок, О. Гаврилюк, Л. Кондрашова); цінності, що визначають формування їхньої позитивної мотивації до самостійного набуття культурологічних знань, саморозвитку в культурних процесах (О. Куц, І. Лапичак, М. Третьяков, І. Шаповалова).

Проблема професійної культури вчителя постійно перебуває в центрі уваги наукових досліджень як неоднозначний особистісний і соціальний феномен. Учені, предметом досліджень яких є вивчення особистості вчителя та особливостей його професійного самовираження (О. Абдуліна, І. Богданова, А. Богуш, В. Бондар, Я. Бурлака, І. Зязюн, І. Ісаєв, Н. Кічук, О. Киричук, Т. Койчева, Л. Кондрашова, Н. Крилова, З. Курлянд, О. Кучай, А. Маркова, О. Мороз, Т. Осипова, О. Рудницька, С. Сисоєва, Н. Тарасевич, В. Чайка, А. Чепелюк, Я. Черньонков, О. Щербаков та ін.) зазначають, що суспільство цілеспрямовано підвищує вимоги до професійної культури вчителя як носія національних культурно-ціннісних еталонів поведінки, гармонійно розвиненої соціально активної особистості з конкретно визначеним духовно-творчим потенціалом.

У зарубіжній педагогіці проблему професійної культури досліджують такі вчені, як Л. Бейєр, К. Борич, Р. Брунер, Дж. А. Пагано, Л. Тробрідж, В. Файнберг, В. Цифройнд та ін. Серед компонентів професійної культури вчителя вчені виокремлюють уміння цілепокладання та планування своєї діяльності, обізнаність із психофізичними й індивідуальними особливостями дітей, віру в учня, високу культуру спілкування, прагнення до саморозвитку і самовдосконалення тощо.

На підставі аналізу наукової літератури встановлено, що професійна культура вчителя – це складне інтегративне утворення в цілісній професійній структурі його особистості, що характеризується сукупністю професійно важливих якостей та характеристик, світоглядних цінностей і настанов, які сприяють здійсненню ефективної професійної діяльності.

Сучасний учитель фізичного виховання повинен не лише оволодіти основами своєї професії, знати предмет викладання та його методичні аспекти, а й бути

взірцем культури, який керується національно-патріотичними і морально-етичними цінностями в процесі спілкування з учнями, колегами, батьками. Порівняно з учителями інших спеціальностей, учителі фізичного виховання працюють у специфічних умовах, як-от: психічної напруги, постійного фізичного навантаження, залежності від впливу довкілля (предметного, природного, соціального).

Професійна культура вчителя фізичного виховання уособлює загальну і педагогічну культуру особистості, високий рівень професіоналізму у сфері фізичної культури і спорту, культурні надбання суспільства. Водночас формування професійної культури майбутнього вчителя фізичного виховання – це довготривалий та безперервний процес, що вимагає постійної актуалізації власних психологічних і фізичних зусиль, розвитку творчого потенціалу педагогічної діяльності в галузі фізичної культури і спорту.

Професійну культуру майбутніх учителів фізичного виховання визначаємо як складне інтегративне особистісне утворення, що характеризується позитивною мотивацією до фізкультурних і спортивних занять, привласненням професійних та особистісних цінностей, сформованістю фахових знань, умінь і навичок, якостей особистості, обізнаністю зі складниками загальної і педагогічної культури, що сприятиме успішному фізичному розвитку учнів у процесі їхніх занять фізичною культурою і спортом.

Формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання розуміємо як процес набуття необхідних фахових знань, умінь і навичок, привласнення національних і педагогічних цінностей, морально-духовних та етичних норм поведінки, їхньої обізнаності з проявами різновидів культури (педагогічна, фізична, рефлексивна, емоційна, мовленнєва, рухова, комунікативна, організаційна, конфліктологічна) та їх використання в майбутній професійній діяльності.

У структурі професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання виокремлено мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-праксеологічний, особистісно-поведінковий, рефлексивно-корекційний компоненти. Критеріями оцінювання означених компонентів із відповідними показниками обрано настановно-ціннісний (спрямованість на педагогічну діяльність, наявність позитивної мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності, професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій), знаннєво-діяльнісний (обізнаність зі змістом і проявами професійної культури вчителя фізичного виховання, наявність комунікативно-організаційних умінь та вмій емоційної саморегуляції), індивідуально-спонукальний (наявність морально-вольових якостей, умінь приймати рішення, конфліктуосталеність), аналітико-регулятивний (наявність аналітичних, діагностувальних, рефлексивних умінь).

Уточнено поняття «педагогічні умови», які розглядаємо як спеціально створені обставини, що впливають на розвиток професійних і особистісних якостей майбутніх учителів фізичного виховання, усвідомлення ними значущості професійно ціннісних орієнтацій, які сприяють формуванню позитивної мотивації до здійснення фізкультурної і спортивної діяльності.

В аспекті дослідження визначено такі педагогічні умови, як: спрямованість

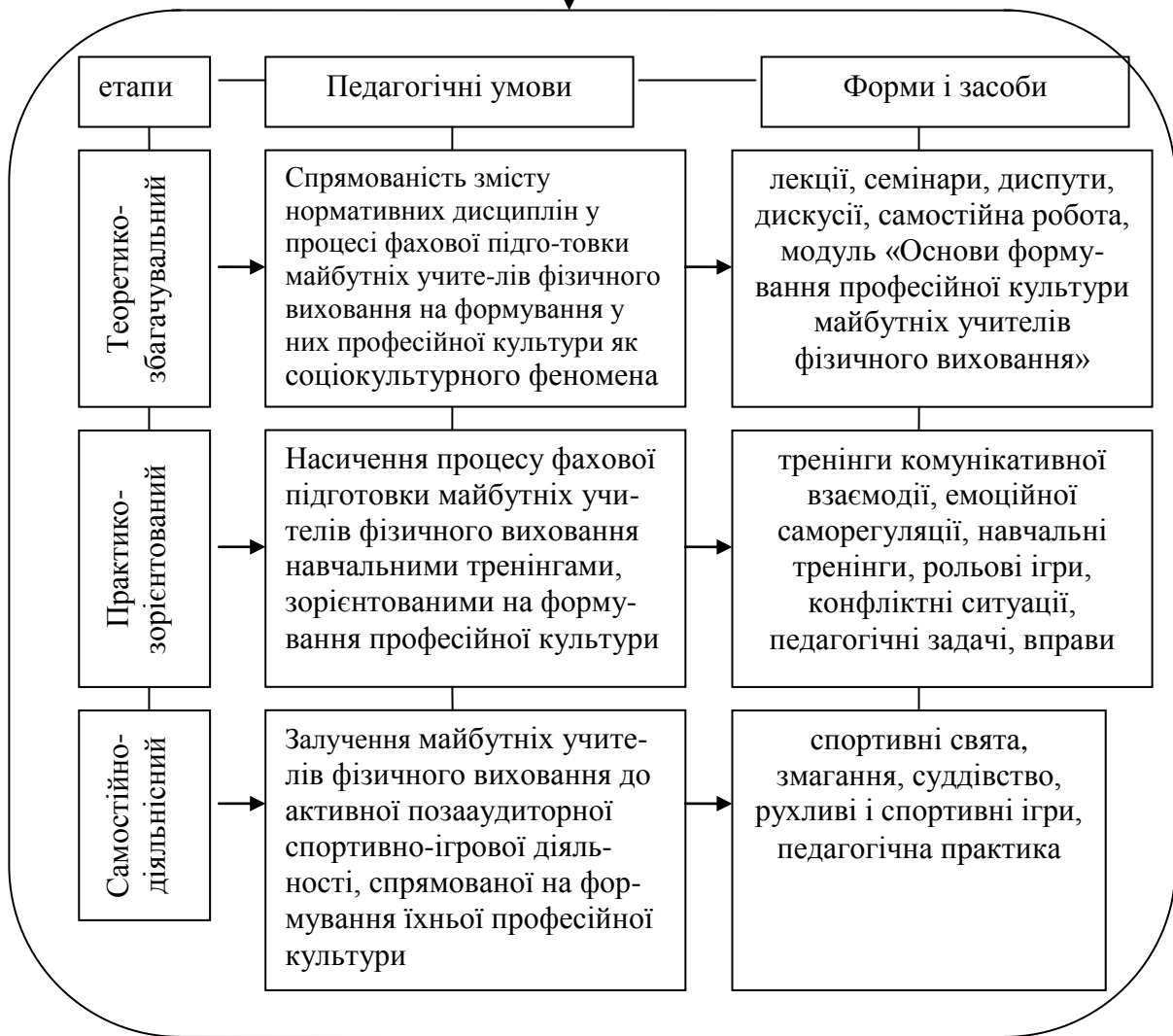
змісту нормативних дисциплін у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання на формування у них професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, зорієнтованими на формування професійної культури; залучення майбутніх учителів фізичного виховання до активної позааудиторної спортивно-ігрової діяльності, спрямованої на формування їхньої професійної культури.

На підставі теоретичного дослідження було розроблено модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки (див. рис.), що містить мету, етапи, педагогічні умови, засоби їх реалізації, компоненти, критерії і кінцевий результат.

У другому розділі «Експериментально-дослідна робота з формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання» схарактеризовано рівні сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, розроблено й апробовано діагностувальну й експериментальну методики формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, подано результати констатувального й прикінцевого зрізів.

На підставі визначених компонентів, критеріїв і показників було дібрано відповідні діагностичні методики, що використовувались у ході експериментальної роботи для визначення стану сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання: зорієнтована анкета життєвих ціннісних орієнтацій В. Смекалова і М. Кучера для діагностики спрямованості студентів на педагогічну діяльність; методика «Мотивація успіху й остраху невдач» А. Реана для визначення наявності мотивації на досягнення успіху; картка оцінки сформованості педагогічних цінностей (за В. Сластьоніним) для з'ясування стану сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій; розроблена картка самооцінки рівня обізнаності майбутніх учителів фізичного виховання

Мета: формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання

Результат: сформованість професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання

Рис. Модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання

щодо професійної культури; методика КОЗ-1 В. Синявського і В. Федоришина для визначення наявності в студентів комунікативно-організаційних умінь; діагностика емоційної зрілості О. Чебикіна для виявлення вмій емоційної саморегуляції; оцінна шкала прояву морально-психологічних якостей майбутніх учителів (за Н. Кузьміною), методика оцінки наявності вольових якостей О. Вострікова для діагностики сформованості в респондентів морально-вольових якостей; методика А. Кареліна з метою з'ясування сформованості вмій приймати самостійні рішення; методика визначення рівня конфліктуусталеності за Н. Фетіскіним; діагностичні картки сформованості аналітичних і діагностувальних умінь; методика самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії Н. Фетіскіна.

Конкретизуємо якісну характеристику рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання.

Високий рівень професійної культури властивий майбутнім учителям фізичного виховання з яскраво вираженою спрямованістю на професійно-педагогічну діяльність у сфері фізичної культури і спорту, позитивною мотивацією на досягнення успіху в професійній діяльності, стійкими професійно-педагогічними ціннісними орієнтаціями. Майбутні вчителі цього рівня мають міцні професійні знання, вміння і навички, обізнані зі змістом і структурою професійної культури. У них наявні стійкі морально-вольові якості, комунікативні та організаторські здібності, вони вирізняються вмінням організовувати спортивно-фізкультурну діяльність як усього колективу, так і кожного учня окремо без нанесення шкоди їхньому здоров'ю. Студенти цього рівня вміють аналізувати й адекватно оцінювати свою діяльність, контролювати свій емоційний стан, володіють уміннями емоційної саморегуляції; адекватно реагують на вчинки довколишніх людей, не виявляють конфліктності в стосунках з ними; активно займаються спортом і пропагують здоровий спосіб життя, активні, енергійні, вміють приймати самостійно відповідальні рішення. У цих студентів розвинені діагностичні, аналітичні та рефлексивні вміння.

Достатній рівень професійної культури притаманний майбутнім учителям фізичного виховання, які здебільшого спрямовані на професійно-педагогічну діяльність із фізичного виховання і спорту, зацікавлені в досягненні успіху в діяльності, у них наявні певні професійно-педагогічні ціннісні орієнтації. Студенти цього рівня здебільшого мають достатні професійні знання і знання щодо професійної культури, натомість вони не завжди використовують їх на практиці. У цих студентів розвинені певні морально-вольові якості, комунікативні й організаторські здібності, вони здебільшого вміють організовувати спортивно-фізкультурну діяльність як усього колективу, так і кожного учня окремо. Майбутні вчителі фізичного виховання переважно правильно аналізують й оцінюють свою діяльність у галузі фізичного виховання і спорту, вміють контролювати та регулювати свій емоційний стан; вони достатньо доброзичливо ставляться до учнів та довколишніх людей, не конфліктні у відносинах з ними, проте подекуди вагаються під час прийняття відповідального рішення. Здебільшого вони вміють застосовувати діагностичні, аналітичні і рефлексивні вміння у своїй діяльності.

Задовільний рівень характерний для майбутніх учителів фізичного виховання, які спрямовані на професійно-педагогічну діяльність у галузі фізичної культури і спорту, проте цей інтерес має ситуативний характер; їхні бажання здебільшого залежать від обставин. У них недостатньо сформовані професійно-педагогічні ціннісні орієнтації. Професійні знання та обізнаність щодо професійної культури є епізодичними, вони не вміють їх використовувати на практиці. У них недостатньо сформовані морально-вольові якості, а також комунікативні та організаторські здібності, ці студенти відчують труднощі в організації діяльності як усього колективу, так і кожного учня окремо, при цьому психологічно почуваються не досить комфортно. Майбутні вчителі фізичного виховання цього рівня професійної культури здебільшого необ'єктивно оцінюють свою спортивно-фізкультурну діяльність, не вміють контролювати та регулювати свій емоційний стан; стосунки з учнями та довколишніми людьми мають нестійкий характер, спроможні викликати конфлікт. Такі студенти під час прийняття рішення потребують допомоги з боку викладача. Уміння діагностувати, аналізувати й рефлексувати свою діяльність, діяльність учнів і довколишніх людей у них розвинені недостатньо, мають епізодичний характер.

Низький рівень характерний для пасивних у навчанні студентів, які не виявляють інтересу до професійно-педагогічної діяльності в галузі фізичного виховання і спорту; у них відсутня позитивна мотивація на досягнення успіху в професійній діяльності з фізичного виховання. Вони мають нечітке уявлення щодо професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій учителя фізичного виховання, у них поверхневі професійні знання і, зокрема, з професійної культури майбутнього вчителя фізичного виховання, вони не відчують необхідності в набутті нових знань, не зацікавлені в самовдосконаленні, у них не спостерігається прагнення до самоаналізу й самооцінки своєї діяльності, не вміють контролювати свій емоційний стан. Майбутні вчителі фізичного виховання цього рівня часто вступають у конфлікт, у них спостерігається швидка зміна настрою, стосунки з учнями і довколишніми людьми мають негативний характер. У них несформовані морально-вольові якості та комунікативно-організаторські вміння, внаслідок чого вони відчують значні труднощі в організації спортивно-фізкультурної діяльності учнів. Студенти з низьким рівнем професійної культури не здатні прийняти самостійно відповідальне рішення в ситуаціях, що виникають. У них відсутні діагностувальні, аналітичні й рефлексивні вміння.

За результатами констатувального етапу експерименту було одержано такі результати щодо рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання: високий рівень притаманний 14,3% студентів ЕГ і 17,7% КГ, на достатньому рівні виявлено 19,0% респондентів ЕГ і 20,2% КГ, задовільний рівень зафіксовано у 27,8% студентів ЕГ (було 27,8%) та 29,0% КГ, низький рівень засвідчили 38,9% майбутніх учителів фізичного виховання ЕГ і 37,1% КГ, що свідчить про необхідність проведення відповідної цілеспрямованої роботи.

Експериментальна робота з формування професійної культури майбутніх

учителів фізичного виховання проводилася зі студентами експериментальної групи за розробленою експериментальною методикою і моделлю впродовж двох років (3–4 курси) й передбачала поетапну (теоретико-збагачувальний, практико-зорієнтований, самостійно-діяльнісний етапи) реалізацію визначених педагогічних умов. При цьому педагогічні умови було задіяно комплексно впродовж експериментальної роботи, оскільки всі вони впливають на формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, проте на кожному з етапів одна з них визначалась як домінуювальна.

На теоретико-збагачувальному етапі домінувала педагогічна умова «спрямованість змісту нормативних дисциплін у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання на формування у них професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення», що сприяло набуттю студентами необхідних знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання. Засобами реалізації зазначеної педагогічної умови виступили лекційні та семінарські заняття модулю «Основи формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання» в межах навчальної дисципліни «Педагогіка».

У ході лекцій було визначено сутність ключових понять «культура», «професійна культура», «професійна культура вчителя фізичного виховання». Набуті знання закріплювалися на практичних заняттях, що передбачали проведення семінару «Складники професійної культури вчителя фізичного виховання», дискусії «Яким повинен бути сучасний учитель фізичної культури?», круглого столу «Як заохотити учнів до занять фізичною культурою?», рольової гри «Професійні цінності: минуле і сучасне». Для самостійної роботи студентам було запропоновано інтерпретувати один із висловів відомих людей про культуру, розробити імідж учителя фізичного виховання, скласти індивідуальний план самовиховання з підвищення власної професійної культури, розробити фрагмент уроку (позакласного заходу) з упровадженням нових інформаційних технологій, написати твір «Мій ідеал учителя фізичного виховання».

На цьому етапі здійснювалося збагачення уявлень студентів щодо професійної культури вчителя фізичного виховання в процесі вивчення таких нормативних навчальних дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Психологія», «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Теорія і методика фізичного виховання», «Теорія і методика викладання спортивних і рухливих ігор» «Теорія і методика викладання легкої атлетики», «Теорія і методика викладання гімнастики», «Теорія і методика викладання плавання». Задля цього було проведено попередню роботу з викладачами, які викладають ці дисципліни, взаємодія з якими сприяла більш глибокому усвідомленню студентами сутності і ролі професійної культури в педагогічній діяльності вчителя фізичного виховання.

У ході викладання навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» акцентувалося на особливостях професійної культури майбутнього вчителя фізичного виховання, зважаючи на те, що його діяльність насамперед спрямована на розвиток фізичних якостей учнів, збереження і зміцнення

їхнього здоров'я, пропаганду здорового способу життя тощо. На практичних заняттях використовували рольові ігри («Який ти – сучасний учитель фізичного виховання?», «Педагогічна нарада», «Проведення спортивних змагань у школі»), що були максимально наближені до професійної діяльності вчителя фізичного виховання в умовах навчального закладу.

На заняттях з навчальної дисципліни «Психологія» увагу майбутніх учителів фізичного виховання було зосереджено на набутті вмінь знімати напругу, опановувати негативні емоції, здійснювати релаксаційні вправи. Це зумовлено тим, що здебільшого на заняттях з психології студентами вивчаються психологічні особливості дітей різного віку з метою їх урахування під час майбутньої професійної діяльності, а питанням збереження власного психічного здоров'я, що супроводжує професію вчителя, не надається належна увага. З цією метою на практичних заняттях проводилися рольові ігри і вправи («Відтвори свої почуття», «Крамниця емоцій», «Відтвори свою емоцію», «Вуха-ніс», «Влови настрої» тощо), що сприяли набуттю студентами вмінь визначати емоційний стан дітей, забезпечувати доброзичливу психологічну атмосферу в класі, викликати позитивні емоції учнів; релаксаційні вправи («Самонавіювання», «Розслаблення і напруга м'язів руки», «Роль слова в релаксації», «Уява і уявлення в розслабленні», «Контроль тону м'язів», «Контроль і регуляція дихання» тощо).

Заняття з навчальної дисципліни «Педагогіка» проходили з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності вчителя фізичного виховання. На практичних заняттях обговорювалися «Поради майбутнім учителям», студентам пропонувалися моральні дилеми, конфліктні ситуації, що потребували певного морального вибору. Для самостійної роботи студентам було запропоновано завдання дібрати прислів'я, афоризми відомих людей про фізичну культуру, здоров'я, шкідливість негативних звичок, що руйнують здоров'я (паління, алкоголізм, наркоманія тощо).

На заняттях із навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності» студенти опановували вміння педагогічної техніки вчителя, проводилися вправи й ігри («Вавилонська вежа», «Подарунок», «Крокодил». «Вгадай слово», «Міміка і жести», «Карусель» тощо), у ході яких майбутні вчителі фізичного виховання набували необхідних знань і вмінь щодо прояву міміки і жестів, умінь приймати рішення, комунікативно-організаційних, аналітичних умінь, умінь емоційної саморегуляції, конфліктоусталеності.

У ході викладання навчальних дисциплін «Теорія і методика фізичного виховання», «Спортивні та рухливі ігри і методика викладання», «Легка атлетика і методика викладання», «Гімнастика і методика викладання», «Плавання і методика викладання», крім специфічних професійних дій, що здійснює вчитель фізичного виховання, звертали увагу студентів на роль зазначених дисциплін у моральному вихованні учнів, розвитку вольових якостей у ході занять обраним видом спорту чи участі в спортивних змаганнях. Так, під час вивчення навчальної дисципліни «Спортивні та рухливі ігри і методика викладання» студенти здобували знання і вміння впроваджувати в практику елементи народної фізичної культури і народних рухливих ігор,

оскільки вони мають значну розвивальну, виховну і культурну цінність, а вчитель фізичного виховання є носієм культурного надбання нації. З цією метою проводились ігри та розваги, пов'язані з полюванням і риболовлю; фізичні вправи та ігри, що відтворюють працю, підготовку до неї (рухливі ігри «Мак», «Огірочки», «Печу хліб» тощо); фізичні вправи та ігри, пов'язані з обрядами й святами народного календаря (колядки, веснянки, купала); загартування повітрям, водою, дотримання посту.

На практичних заняттях із навчальних дисциплін «Легка атлетика і методика викладання», «Гімнастика і методика викладання», «Плавання і методика викладання» студенти вчилися правильно й естетично виконувати відповідні рухи, характерні для того чи того виду спорту, тобто опановували культуру рухів як важливий складник професійної культури вчителя фізичного виховання. Крім цього відпрацьовувалися мовленнєві вміння щодо правильного подання команд під час виконання фізичних вправ (гучність, тембр голосу, чітке промовляння), студенти оволодівали спортивною термінологією тощо.

На практико-зорієнтованому етапі домінувальною виступила педагогічна умова «Насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, зорієнтованими на формування професійної культури», що передбачала формування й відпрацьовування студентами практичних умінь у межах проведення педагогічного гуртка «Практичний вимір професійної культури вчителя фізичного виховання», проводилися тренінги комунікативної взаємодії та емоційної саморегуляції, навчальний тренінг «Педагогічні ситуації на уроках фізичної культури» тощо.

Метою тренінгу комунікативної взаємодії було формування й розвиток у майбутніх учителів фізичного виховання комунікативно-організаційних, морально-вольових, аналітичних, рефлексивних умінь, конфліктуосталеності, умінь приймати рішення. Тривалість тренінгу – 4 заняття, на яких майбутні вчителі виконували вправи («Знайомство», «Привітання», «Якості та вміння ефективного спілкування», «Вертушка жалобщиків», «Вірю – не вірю», «Дати назву ситуації», «Заверши речення», «Задзеркалля», «Зомбі», «Нова казка», «Дитина – дорослий – батько», «Змішані почуття», «Торгівля емоціями», «Почуття – розуміння – стратегія», «Я відчуваю себе, як ...»), брали участь у вирішенні педагогічних задач, конфліктних ситуацій тощо.

Тренінг емоційної саморегуляції мав за мету поглиблення знань студентів щодо варіативності прояву емоцій, розвитку конфліктуосталеності, емоційної саморегуляції, аналітичних і рефлексивних умінь. Тривалість тренінгу становила 6 занять, упродовж яких студенти опановували знання щодо сутності почуттів і емоцій людини, ролі емоцій у спілкуванні, навчалися виражати свій емоційний стан невербальними засобами, набували вмінь аутотренінгу, що сприяло розвитку в них чутливості, умінь знімати емоційну напругу, покращувати свій емоційний стан.

Навчальний тренінг «Педагогічні ситуації на уроках фізичної культури» було присвячено розв'язанню педагогічних ситуацій, які можуть виникнути в професійній діяльності майбутнього вчителя фізичного виховання. Заняття навчального тренінгу сприяли поглибленню знань студентів щодо професійної

культури вчителя фізичного виховання, формуванню конфліктоусталеності, діагностувальних, аналітичних, рефлексивних умінь, розвитку мовлення, емоційної саморегуляції тощо.

Самостійно-діяльнісний етап передбачав реалізацію педагогічної умови «Залучення майбутніх учителів фізичного виховання до активної позааудиторної спортивно-ігрової діяльності, спрямованої на формування їхньої професійної культури» і мав за мету набуття студентами вмінь і навичок підготовки і проведення спортивних свят, змагань, суддівства, організації рухливих і спортивних ігор, що використовувалися ними під час проходження педагогічної практики. Майбутні вчителі залучалися до проведення загальноуніверситетських фізкультурно-спортивних свят, презентували їх варіативні сценарії, брали участь у спортивних вечорах, що було присвячено певним датам чи подіям у спортивному житті нашої країни, у процесі яких проводилися рухливі ігри, змагання учасників свята з окремих видів спорту (біг, стрибки, перетягування канату, різноманітні естафети тощо). З метою підготовки до роботи в дитячому оздоровчому таборі майбутнім учителям фізичного виховання було запропоновано створити власну «Методичну скарбничку», до якої вони повинні були скласти розроблені сценарії конкурсів, спортивних свят, тексти рухливих ігор, плани занять з упровадженням елементів нових інформаційних технологій (скейтбордингу, фітнесу, аеробіки тощо).

По завершенні формувального етапу експерименту було проведено прикінцевий зріз із метою з'ясування ефективності визначених педагогічних умов і розробленої експериментальної методики (див. табл.).

Таблиця

Порівняльні дані рівнів сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту

Групи	Рівні							
	Високий рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ
ЕГ	14,3%	31,7%	19,0%	33,4%	27,8%	27,0%	38,9%	7,9%
КГ	13,7%	17,7%	20,2%	26,6%	29,0%	31,5%	37,1%	24,2%

Примітка: КЕ – констатувальний етап,
ПЕ – прикінцевий етап

Як видно з таблиці, відчутні позитивні зміни у сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання відбулись у студентів ЕГ. Так, високого рівня досягли 31,7% майбутніх учителів ЕГ (було 14,3%) та 17,7% КГ (було 13,7%), на достатньому рівні зафіксовано 33,4% студентів ЕГ (було 19,0%) і 26,6% КГ (було 20,2%), задовільний рівень виявили 27,0% респондентів ЕГ (було 27,8%) та 31,5% КГ (було 29,0%), на низькому рівні залишилося 7,9% майбутніх учителів фізичного виховання ЕГ (було 38,9%) і 24,2% КГ (було 37,1%).

Для перевірки одержаних результатів використано розрахунок λ –

критерію між двома емпіричними даними (за λ -критерієм Колмогорова-Смирнова). За результатами формувального етапу експерименту було отримано $d_{\text{емп.}} > d_{0,01}$. Отже, одержані дані прикінцевого етапу експерименту виявилися статистично значущими.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробленні, науковому обґрунтуванні педагогічних умов формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки.

1. Виявлено, що професійна культура вчителя – це складне інтегроване утворення в цілісній професійній структурі його особистості, що характеризується сукупністю професійно важливих якостей та характеристик, світоглядних цінностей і настанов, що сприяють здійсненню ефективної професійної діяльності.

2. Професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання – це складне інтегральне особистісне утворення, що характеризується позитивною мотивацією до фізкультурних і спортивних занять, привласненням професійних та особистісних цінностей, сформованістю фахових знань, умінь і навичок, якостей особистості, обізнаністю зі складниками загальної і педагогічної культури, що сприятиме успішному фізичному розвитку учнів у процесі їхніх занять фізичною культурою і спортом.

3. Доведено, що формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання – це процес набуття необхідних фахових знань, умінь і навичок, привласнення національних і педагогічних цінностей, морально-духовних та етичних норм поведінки, їхньої обізнаності з проявами різновидів культури (педагогічна, фізична, рефлексивна, емоційна, мовленнєва, рухова, комунікативна, організаційна, конфліктологічна) та їх використання у майбутній професійній діяльності.

4. Визначено взаємопов'язані компоненти (мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-праксеологічний, особистісно-поведінковий, рефлексивно-корекційний), критерії з відповідними показниками сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання: настановно-ціннісний, знаннево-діяльнісний, індивідуально-спонукальний, аналітико-регулятивний. Схарактеризовано рівні сформованості зазначеної культури (високий, достатній, задовільний, низький).

5. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання: спрямованість змісту нормативних дисциплін у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання на формування у них професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, зорієтованими на формування професійної культури; залучення майбутніх учителів фізичного виховання до активної позааудиторної спортивно-ігрової діяльності, спрямованої на формування їхньої професійної культури.

Педагогічні умови розуміємо як спеціально створені обставини, що впливають на розвиток професійних і особистісних якостей майбутніх учителів фізичного виховання, усвідомлення ними значущості професійно ціннісних орієнтацій, які сприяють формуванню позитивної мотивації до здійснення фізкультурної і спортивної діяльності.

6. Розроблено й апробовано модель і експериментальну методику формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки, що передбачала проведення поетапної (теоретико-збагачувальний, практико-орієнтований, самостійно-діяльнісний етапи) цілеспрямованої роботи з комплексним упровадженням визначених педагогічних умов.

На теоретико-збагачувальному етапі домінувальною виступила педагогічна умова «Спрямованість змісту нормативних дисциплін у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання на формування у них професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення», що сприяла набуттю студентами необхідних знань щодо професійної культури вчителя фізичного виховання. Засобами реалізації зазначеної педагогічної умови виступали лекційні та семінарські заняття модулю «Основи формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання» в межах навчальної дисципліни «Педагогіка» і таких навчальних дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Психологія», «Основи педагогічної майстерності», «Теорія і методика фізичного виховання», «Спортивні та рухливі ігри і методика викладання», «Легка атлетика і методика викладання», «Гімнастика і методика викладання», «Плавання і методика викладання», що передбачали як подання навчального матеріалу викладачами, так і самостійну пошукову роботу студентів, а також диспути, дискусії, вирішення педагогічних задач, розв'язання конфліктних ситуацій, рольових ігор, виконання індивідуальних творчих завдань і самостійної роботи.

На практико-зорієнтованому етапі домінувальною була педагогічна умова «Насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, зорієнтованими на формування професійної культури», що передбачала формування й відпрацьовування студентами практичних умінь у межах педагогічного гуртка, тренінгів комунікативної взаємодії та емоційної саморегуляції, розв'язання педагогічних ситуацій тощо.

Самостійно-діяльнісний етап передбачав упровадження такої домінувальної педагогічної умови, як «Залучення майбутніх учителів фізичного виховання до активної позааудиторної спортивно-ігрової діяльності, спрямованої на формування їхньої професійної культури» і мав за мету набуття студентами вмінь і навичок підготовки та проведення спортивних свят, змагань, суддівства, організації рухливих і спортивних ігор, що використовувалися ними під час проходження літньої педагогічної практики.

7. Реалізація моделі та експериментальної методики формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання з упровадженням визначених педагогічних умов засвідчила значні позитивні

зміни в експериментальній групі: високий рівень виявили 31,7% (було 14,3%), достатній рівень – 33,4% (було 19,0%), задовільний рівень – 27,0% (було 27,8%), низький рівень – 7,9% (було 38,9%). У контрольній групі результати виявилися такими: високий рівень зафіксовано у 17,7% майбутніх учителів фізичного виховання (було 13,7%), достатній рівень – 26,6% (було 20,2%), задовільний рівень – 31,5% (було 29,0%), низький рівень – 24,2% КГ (було 37,1%).

Аналізуючи одержані дані, дійшли висновку, що впровадження моделі й експериментальної методики формування професійної культури сприяло більш швидкому переходу майбутніх учителів фізичного виховання на вищий рівень сформованості професійної культури, що підтвердило й математичне обчислення, проведене за λ -критерієм Колмогорова-Смирнова: $\lambda_{\text{емп.}} > \lambda_{\text{кр.}}$.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання. До перспективних напрямів подальших наукових досліджень відносимо створення й упровадження інтегрованих курсів з формування професійної культури вчителів фізичного виховання в навчально-виховний процес закладів післядипломної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Никифорова Л. А. Роль навчальних тренінгів у формуванні професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса, 2009. – С. 237–241.

2. Никифорова Л. А. Сутність поняття педагогічна культура вчителя фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса, 2010. – С. 252–256.

3. Никифорова Л. А. Професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Наука і освіта. – Одеса, 2016. – № 4. – С. 149–153.

4. Никифорова Л. А. Модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. / Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. – Вип. 47. – С. 88–92.

5. Никифорова Л. А. Експериментальна методика формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: [«Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики»]. – Київ, 2016. – № 27 (37). – С. 59–63.

6. Никифорова Л. А. Критериальный подход к определению уровней сформированности профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания / Л. А. Никифорова // Научно-методический

електронний журнал «Концепт». – 2016. – № 12 (декабрь). – URL : <http://e-koncept.ru/2016/16267.htm>.

7. Никифорова Л. А. Емоції у професійній діяльності вчителя фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Матеріали науково-практичної конференції [«Проблеми реабілітації»]. – Одеса, 2008. – С. 67–70.

8. Никифорова Л. А. Стан підготовки майбутніх учителів на сучасному етапі / Л. А. Никифорова // Матеріали IV науково-практичної конференції [«Розвиток наукових досліджень 2008»], (24–26 листопада 2008 р.). – Полтава, 2008. – С. 16–18.

9. Никифорова Л. А. Культурологічний підхід у підготовці майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Матеріали V науково-практичної конференції [«Розвиток наукових досліджень 2009»], (18–20 травня 2009 р.). – Полтава, 2009. – С. 50–53.

10. Никифорова Л. А. Роль професійної культури в підготовці майбутніх учителів / Л. А. Никифорова // Матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції [«Становлення особистості професіонала : перспективи й розвиток»], (20 лютого 2009 р.). – Одеса, 2009. – С. 177–178.

11. Никифорова Л. А. Педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Матеріали I Міжнародного обговорювального форуму [«Личность в едином образовательном пространстве»], (5–7 мая 2010 р.). – Запоріжжя, 2010. – С. 93–95.

12. Никифорова Л. А. Актуалізація професійних та особистісних якостей, як умови формування професійної культури майбутнього вчителя фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції [«Становлення особистості професіонала : перспективи й розвиток»], (29 квітня 2011 р.). – Одеса, 2009. – С. 177–178.

13. Никифорова Л. А. Культура мовлення майбутніх учителів фізичного виховання як умова формування професійної культури / Л. А. Никифорова // Матеріали III всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю [«Досягнення соціально-гуманітарних наук у сучасній Україні»], (18–19 жовтня 2012 р.). – Запоріжжя : КПУ, 2012. – С. 93–95.

14. Никифорова Л. А. Забезпечення міжпредметних зв'язків у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Матеріали III всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю [«Досягнення соціально-гуманітарних наук у сучасній Україні»], (26 квітня 2013 р.). – Сімферополь-Дніпропетрівськ, 2013. – С. 175–178.

15. Никифорова Л. А. Тренінги у процесі формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Матеріали V Міжнародної електронної науково-практичної конференції [«Психологічні, педагогічні та медико-біологічні аспекти фізичного виховання і спорту»], (21–25 квітня 2014 р.). – Одеса, 2014. – С. 52–54.

16. Никифорова Л. А. Роль професійної культури у підготовці майбутніх учителів фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Матеріали VII

Міжнародної заочної науково-практичної конференції [«Психологічні, педагогічні та медико-біологічні аспекти фізичного виховання і спорту»], (25–29 квітня 2016 р.). – Одеса, 2016. – С. 40–47.

17. Никифорова Л. А. Роль емоцій у діяльності вчителя фізичного виховання / Л. А. Никифорова // Виховання і культура. – 2007. – № 1–2 (11–12). – С. 76–77.

АНОТАЦІЯ

Никифорова Л. А. Формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України – Одеса, 2017.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки. Науково обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки (спрямованість змісту нормативних дисциплін у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання на формування у них професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, зорієнтованими на формування професійної культури; залучення майбутніх учителів фізичного виховання до активної позааудиторної спортивно-ігрової діяльності, спрямованої на формування їхньої професійної культури); визначено сутність феномена «професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання», уточнено поняття «професійна культура вчителя», «педагогічні умови»; розкрито структуру (мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-праксеологічний, особистісно-поведінковий, рефлексивно-корекційний компоненти), визначено критерії (настановно-ціннісний, знаннєво-діяльнісний, індивідуально-спонукальний, аналітико-регулятивний), показники, якісні характеристики рівнів (високий, достатній, задовільний, низький) сформованості професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання; розроблено модель і експериментальну методика формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання, що охоплює теоретико-збагачувальний, практико-орієнтований, самостійно-діяльнісний етапи.

Ключові слова: майбутні вчителі фізичного виховання, професійна культура, професійна культура майбутніх учителів фізичного виховання, формування професійної культури в процесі фахової підготовки, педагогічні умови, модель формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки

АНОТАЦІЯ

Никифорова Л. А. Формирование профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания в процессе специальной подготовки. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», МОН Украины – Одесса, 2017.

В диссертации подано теоретическое обобщение и новое решение научной проблемы, проявляющееся в разработке, научном обосновании педагогических условий формирования профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания в процессе специальной подготовки.

В первой главе «Теоретические основы формирования профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания» проанализировано состояние исследования проблемы формирования профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания в процессе специальной подготовки; определены сущность и структура феномена «профессиональная культура будущих учителей физического воспитания», научно обоснованы педагогические условия и создана модель формирования профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания в процессе специальной подготовки.

Профессиональная культура будущих учителей физического воспитания – это сложное интегральное личностное образование, характеризующееся положительной мотивацией к физкультурным и спортивным занятиям, присвоением профессиональных и личностных ценностей, сформированностью специальных знаний, умений и навыков, качеств личности, осведомленностью с составляющими общей и педагогической культуры, способствующих успешному физическому развитию учащихся в процессе их занятий физической культурой и спортом.

В структуре профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания выделены мотивационно-аксиологический, когнитивно-праксеологический, личностно-поведенческий, рефлексивно-коррекционный компоненты. Критериями сформированности профессиональной культуры и их показателями были выбраны: установочно-ценностный; знаниево-деятельностный, индивидуально-побуждающий; аналитико-регулятивный с соответствующими показателями. Охарактеризованы уровни сформированности указанной культуры (высокий, достаточный, удовлетворительный, низкий).

Педагогическими условиями формирования профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания были определены: направленность содержания нормативных дисциплин в процессе специальной подготовки будущих учителей физического воспитания на формирование у них профессиональной культуры как социокультурного и личностного новообразования; насыщение процесса специальной подготовки будущих учителей физического воспитания учебными тренингами, ориентированными

на формирование профессиональной культуры; привлечение будущих учителей физического воспитания к активной внеаудиторной спортивно-игровой деятельности, направленной на формирование их профессиональной культуры.

Во второй главе «Экспериментально-исследовательская работа по формированию профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания» охарактеризованы уровни сформированности профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания; разработаны и экспериментально апробированы диагностическая и экспериментальная методика формирования профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания; поданы результаты констатирующего и формирующего этапов исследования.

Формирующий эксперимент был направлен на приобретение будущими учителями физического воспитания необходимых знаний о профессиональной культуре на лекционных и семинарских занятиях модуля «Основы формирования профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания» в рамках учебной дисциплины «Педагогика» и таких учебных дисциплин, как «Введение в специальность», «Психология», «Основы педагогического мастерства», «Теория и методика физического воспитания», «Спортивные и подвижные игры и методика преподавания», «Легкая атлетика и методика преподавания», «Гимнастика и методика преподавания», «Плавание и методика преподавания» с использованием дискуссий, мини-лекций, презентаций, ролевых игр, решением педагогических задач и конфликтных ситуаций, выполнением самостоятельной творческой работы.

Результаты формирующего этапа эксперимента подтвердили эффективность предложенной модели и экспериментальной методики формирования профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания в процессе специальной подготовки.

Ключевые слова: будущие учителя физического воспитания, профессиональная культура, профессиональная культура будущих учителей физического воспитания, формирование профессиональной культуры в процессе специальной подготовки, педагогические условия, модель формирования профессиональной культуры будущих учителей физического воспитания в процессе специальной подготовки.

RESUME

Nikiforova L. A. The formation of professional culture future teachers of physical education during professional training

The thesis aimed at gaining the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.04 – theory and methodology of professional education. – State Institution “South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy”, Ministry of Education and Science of Ukraine – Odesa, 2017.

The dissertation research devoted to problem of formation of professional culture future teachers of physical education in the training. Scientifically grounded and experimentally tested pedagogical conditions of formation of professional culture

future teachers of physical education in the process of professional training (coverage of in the content of professional training of future teachers of physical education professional essence of culture as a sociocultural phenomenon and personal neoplasm; saturation of process professional training of future teachers of physical education of educational trainings that actualize the idea of professional culture; attract future teachers of physical education for extracurricular sports and game activities in order to develop their professional culture of activities); defines the essence of the phenomenon «professional culture future teachers of physical education», clarifies the concept «professional culture of teachers», «pedagogical conditions», «forming the professional culture future teachers of physical education»; disclosed the structure (prescriptive and value, knowledge and activity, individual and incentive, analytical and regulatory) the criteria (adjusting and value, knowledge and activity, individual and incentive, analytical and regulatory) performance, quality characteristics of levels (high, enough, satisfactory, low) formation of professional culture future teachers of physical education; developed the model and method of formation of professional culture future teachers of physical education, which covers theoretical and enrichment, practical and focused, independent and activity stages.

Key words: future physical education teachers, professional culture, future physical education teachers' professional culture, professional culture formation in the course of special training, pedagogical conditions, model for formation of future physical education teachers' professional culture in the course of special training.

Підписано до друку 26.04.2017.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 397/17.

Надруковано у ФОП Бондаренко М.О.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.
м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
т. +38 0482 35 79 76
info@aprel.od.ua